

REPERE CULTURALE TRANSILVANE

Mircea Muthu, prof.dr.

Perpessicius evoca „*vatra de visuri milenare și Canaan martirizat*” el metaforiza superb, dar și fixa, în același timp, în linii de gravură, chipul spațiului transilvan, așa cum s-a perpetuat, de altfel, în memoria României reîntregite. Dimensiunile sale, reiterate periodic de la Bălcescu încoace și caracterizate printr-o altă distribuție a accentelor în tabloul general a ceea ce s-a numit *specific național*, configurează o Transilvanie emblematică, lipsită de osificările subiacente modelului. Și, tocmai de aceea, circumscrierile ulterioare lui 1918 își păstrează nota de gravitate și temperatura transmise de „*rezervorul de seriozitate*”, cum numea Bariț mai întâi și apoi Rebreanu „*țara*” Ardealului. „*În înfățișarea de ansamblu a noului stat român, această lume, sublinia prin 1923 publicistul Octavian Goga, aduce netăgăduit un aspect de mulțime mai occidentală, exigențe culturale mai pozitive, o concepție mai largă a libertăților cetățenești și o educație mai veche a spiritului de datorie*” (*Reabilitarea Ardealului*). Reper constant în meditația intelectualului, vertebrând adesea mentalitatea nu numai culturală din ultimul secol, spiritul localizat în interiorul arcului carpatic își consolidează – prin statutul, acceptat, de „*vatră*” – funcția coezivă și valoarea de exemplu.

Cu ocazia sărbătoririi a două decenii de la Marea Unire, Vasile Băncilă preciza, în 1938, că „*sensul Ardealului în configurația sufletului românesc e un sens de tenacitate, pe de o parte, de practicism organic și de metodism, pe de altă parte*” (*Semnificația Ardealului*). E adevărat, „*spiritul ardelean constituie numai o componentă a marelui duh românesc, dar – atenționa într-un interviu din 1940 Rebreanu – cea mai prețioasă și mai caracteristică*”. Constatarea prozatorului că „*ardelenii au o concepție despre viață mai aspră, mai adâncă, mai etică*” conduce la concluzia, decelabilă încă în praxisul Școlii Ardelene, că „*etnicismul nu e povară în opera de artă, ci un spor de originalitate*”. Meditația călinesciană din finalul *Istoriei* prelungește, în fond, rândurile de mai sus în tentativa de conceptualizare a specificului național. „*Românii din centru*”, afirmă criticul, „*sunt consultabili pentru nota specifică primordială*”. Totalizările și, concomitent, trăsăturile definiției sunt reținute pe ecranul conștiinței receptoare din perioada interbelică mai ales, pregătită astfel să asigure continuitatea fertilă în perimetrul României Mari. Sentimentul, în forme atât de dramatice, de *responsabilitate istorică*, *refuzul teatralității*, *împletirea romantismului etnografic cu cel folcloric* și distilarea acestuia în *mesianismul* cu rezonanță de text sacru, ce impregnează agorele eroice din Câmpia Libertății, *conjugarea naționalului cu socialul* „*ca una din cele mai însemnate manifestări istorice ale spiritului nostru public*”, așa cum afirma Alex. Lapedatu în Discursul de Recepție la Academia Română (1923), realismul „*poporan*” manifestându-se bipolar în reprezentarea satului ritualizat (George Coșbuc) dar și a celui contemporan (Liviu Rebreanu) – alții, ca Slavici și Agârbiceanu efectuând „*întregul circuit, de la satul idilic la satul actual*” (Ion Breazu) –, scurtcircuitarea polilor amintiți în arcul metafizic și în imaginea satului atemporal din construcția sistematică a lui Lucian Blaga, relația complementară dintre „*poporan*” și preferința pentru clasicizare, obsesia instaurării Legii „*ca dreaptă recunoaștere a rânduielilor Firi*” (Ovidiu Cotruș), ce argumentează profundul eticism al producției artistice – toate acestea alcătuiesc, legate între ele, o *forma mentis* unitară și pilduitoare prin consecvență dar și prin *conservatorismul* său luminat. Atributul său definițoriu cristalizat de-a lungul timpului este *organicitatea* multiplu etajată pe care am schițat-o

altădată (din perspectivă etnică, națională, socială etc.), analizând paginile eseistice dar și epice ale lui Rebreanu. Funcționalitatea, până târziu, a *organicului* (*id est*: expresie a totalității, efectivă și de respirație epopeică în istoriografie și literatură) este prezidată de ecuația cărturar-țăran sau, cu alte cuvinte, de „țărănismul nostru organic” ce, notează același Rebreanu, „ne predestinează să cultivăm povestirea ca forma cea mai adecvată a sufletului românesc” (*Centenarul nuvelei românești*).

Paradigmatică, figura țaranului-cărturar se întrupează, literar vorbind, în Budai - Deleanu, dar și în ilustra galerie de spirite, din care nu absentează cei mari – de la Slavici la Pavel Dan – și nici alte voci pregnante și ele în epocă, precum aceea a lui Aron Cotruș sau Emil Giurgiucă din *Acum vei ști* : „Și ca-ntr-o rocă m-am văzut legat / De umărul strămoșului din sat, / Și am văzut ca într-un bloc enorm / De piatră pe străbunii mei că dorm”. Așadar, încheia Ion Breazu cercetarea sa despre *Literatura românească contemporană din Transilvania*, „toți scriitorii reprezentativi au trăit în contact nemijlocit cu acest pământ. Țărâna lui nu s-a desprins de pe talpele lor nici când au ajuns pe trotuarele și în sa-loanele orașelor”. Or, tocmai legătura anteică a creatorului de artă și, în consecință, afirmarea *satului* ca locul geometric unde socialul fuzionează cu ontologicul justifică în cele din urmă aplecarea spre „critica constructivă” (G. Călinescu); motivează, de asemenea, revendicarea literaturii ardelenene – mai mult decât în alte provincii – de la eposul folcloric, și asta dincolo de mesianismul național, social etc. „Epicul pur e basmul”, intuia Rebreanu după reușita doar parțială a lui Coșbuc. Romanul proiectat, *Păcală și Tândală*, ar fi prelucrat, pentru întâia oară, un veritabil filon aurifer ce își așteaptă încă rapsodul modern. Pe de altă parte însă, coborându-se – nu numai cu uneltele modestului Ioan Pop-Reteganul – la izvorul epicului, scriitorul de aici i-a simțit respirația genuină, într-un fel fructificând-o: artistul a și indicat, prin *Moara cu noroc*, prin *Ion* sau *Priveghiul* o soluție de prelungire și de conservare în același timp a „epicului pur”, de sorginte colectivă. Existența dimensiunii țărănești ca referință per-manentă a facilitat asimilarea, până la osmoză uneori, a elementelor de *clasicitate*. Astfel, trama din *Ion* e turnată chiar pe tiparul tragediei clasice, concretizat în „glasul”, dublu ipostaziat, al destinului sau în Savista jucând rolul de *Casandra sui-generis*.

Asemenea eforturi constructive, reținute de gândul călinescian, au fost de lungă durată, ele nu pot fi înțelese – ca procese de apariție și de cristalizare în spirit – decât în conexiunile geopolitice și istorice ale Transilvaniei. Mișcarea revuistică de aici le structurează pe toate acestea *aux petits pas*, în conjuncturi de regulă nefavorabile. Publicistica validează continuități seculare, în cadrul cărora pragmatismul prepară și accesul spre metafizic. „Ce va fi a cincea „Tribună” ?”, întreba Ion Agârbiceanu în 1957, și retorica sa chema, în mod firesc, răspunsul de *legatum* a ceea ce s-a numit *spiritul tribunist*. Căci numele actualei reviste clujene ne trimite, ca și „Familia” sau „Vatra” de astăzi, la o întreagă tradiție de veche cultură românească. Iată, „Tribuna” sibiană din 1884, apoi „Tribuna poporului” din Arad, reînvierea „Tribunei” – exclusiv politică de data aceasta – în preajma primei conflagrații mondiale, apoi „Tribuna” clujeană din 1938–1940, condusă de Ion Agârbiceanu înaintea tragicei cumpene ce avea să ne încerce, „Tribuna Ardealului”, în fine, cu existența damoclesiană din anii teroarei și ocupației. E la fel de adevărat că, examinând și alte reviste ca „Luceafărul”, „Familia”, „Gând românesc” etc., întâlnim palpitul aceluiași spirit anticipat, prelungit și diversificat, ce n-a încetat să prezideze integrarea Transilvaniei în realitățile sociale și naționale ale momentului.

Alături de *tribunismul* cu prelungiri notabile după a doua conflagrație mondială, *cerchismul* sibiano-clujean și, mai târziu, *echinoxismul* coagulant dincolo de mediul universitar sau aportul *optzecismului* ardelean sunt parte integrantă dintr-o freatică în primul rând culturală și în bună măsură pilduitoare/modelatoare la nivel național. *Militantismul* particularizat în acest chip centrează energiile, devine punctul de convergență al personalităților și, mai ales, leagă generațiile într-un impresionant *continuum*; el globalizează oarecum adevărul cuprins în enunțul aforistic, anume că „*a fi ardelean înseamnă a duce un gând până la capăt*” (Lucian Blaga). Aceeași direcție, fundamen-tală pentru neamul românesc din „*matca țării*” (Alec Russo), îl determina pe Octavian Goga să conchidă într-o conferință despre *Rostul scriitorilor*, ținută în 1924 la Naționalul din Cluj, că „*azi, în Ardeal, trecutul ne poate arăta ce-a fost și ne poate da multe sugestii pe seama prezentului*” și, aș completa, pe seama contemporaneității noastre.

Coabitarea *etnică* și *eclerzastică*, creuzetul *lingvistic*, specificitățile *imaginarului* literar, plastic și muzical (cu influențe reciproce), în sfârșit, posteritatea, dramatică adesea, a des invocatului spirit *mesianic* în contraparte cu un *conservatism* funciar pot constitui obiecte ale unei analize *spectrale* a culturii din Transilvania ce va celebra, în următorii ani, centenarul Unirii de la 1918. Este posibil dar și necesar ca un grup de specialiști în istorie, lingvistică, sociologie, literatură ș.a. să edifice o asemenea sinteză, prima dată acumulând referințele de pe paliere diferite și apoi articulându-le pe principiul vaselor comunicante ce leagă structurile imaginarului.

Aportul românesc în calitate de parte integrantă a unui *transilvanism cultural* va contribui, în chip esențial, la înlăturarea echivalențelor ideologizante de tipul *transilvanism-naționalism*, aceasta și cu ajutorul raportărilor firești la eforturile – nu îndeajuns de cunoscute – făcute de la Ion Chinezu până la Francisc Păcurariu sau la Gavril Scridon. Dar, și aici, precizările sunt necesare în sensul că, așa cum opina Emil Turdeanu într-un interviu din 2000, „*dimensiunea transilvană se dobândește, se recapătă, se redescoperă în sîngele tradiției. Ardelenismul e o formă cotidiană de existență. Transilvanii sunt esența românismului. Ardelenii, doar coabitatori într-un spațiu geografic în care, întâmplător, s-au născut*”. În consecință, legatumul formulat de Octavian Goga este certificat, pe de o parte, de spectrul diversificat lingvistic și tematic al publicisticii culturale (incluzînd aici și „*Steaua*”, „*Korunk*” ori „*Apostrof*”) și, desigur, al celei editoriale, precum și de arhitecturile imaginarului artistic, în esența sa *restitativ-integrativ*, pe de altă parte. În proză, de exemplu, (auto)biografia ficționalizată, re-gramaticalizarea – pe alt portativ istoric – a paradigmei satului de cîmpie mai ales, surprins în prelungita lui agonie, de asemenea, orizontul orașului alogen etnic și cu tipologii regăsite în literatura Europei Centrale, dar și epica panoramică proiectată pe fundalul istoriei transilvănene din zbuciumatul secol XX sau dimensiunea *simbolică*, manifestă sau de penumbră, comunică nu doar tematic dar și prin atitudinea față de istoria mai mult sau mai puțin contemporană. Lirica, la rîndul său, lipsită de obicei de exuberanță retorică, rămîne centrată pe autoscopia ființei dar și a limbajului ca formă tot mai dificilă de comunicare, fiind vertebreată adesea de frisonul *tragic*, redevabil, și acesta, tradiției ardelenice care și-a regăsit, în *neoxprisionism*, de exemplu, forme specifice de manifestare.